

26.-27. Mart/March 2021.

UTICAJ PANDEMIJE C O V I D - 19 NA EKONOMIJU I STABILNOST DRŽAVA SA OSVRTOM NA ZEMLJE ZAPADNOG BALKANA

Prof. dr Anastazija Tanja Đelić

Fakultet za pravo, bezbednost i menadžment "Konstantin Veliki" Niš,
Univerzitet "Union - Nikola Tesla" Beograd, Srbija

Stručni člank

Sažetak: Globalna epidemija koronavirusa proizvela je katastrofalne posledice u svim oblastima funkcionisanja i organizovanja međunarodne zajednice. Negativne tendencije natočito se ispoljavaju u ekonomskoj, bezbednosnoj i široj socijalnoj sferi svih tvorevina. Dramatično je ugrožena egzistencija ljudske populacije sa neizvesnim krajnjim ishodom. Krizni trendovi posebno su manifestovani u nerazvijenim područjima planetarnog sistema, tako i zemljama Zapadnog Balkana. Proces minimiziranja i eventualnog eliminisanja pandemije COVID - 19, odnosno drugih pošasti pozicioniraju vodeću ulogu akademskih poslenika. Podrazumeva se korenita reorganizacija institucija sa inoviranim univerzalnim delovanjem kompetentnih činilaca na svim nivoima organizovanja društva.

Ključne reči: COVID - 19, ekonomija, stabilnost država, krizni trendovi, bezbednost, zdravlje stanovništva, Zapadni Balkan

THE IMPACT OF THE PANDEMIC COVID - 19 ON THE ECONOMY AND STABILITY OF COUNTRIES WITH REFERENCE TO THE WESTERN BALKAN COUNTRIES

Abstract: The global coronavirus epidemic has produced catastrophic consequences in all areas of the functioning and organization of the international community. Negative tendencies are clearly manifested in the economic, security and wider social sphere of all formation. The existence of the human population is dramatically endangered with an uncertain end result. Crisis trends are especially manifested in underdeveloped areas of the planetary system, as well as in the countries of the Western Balkans. The processes of minimizing and eventual elimination of the COVID - 19 pandemic, ie other plagues, position the leading role of academic representatives. It implies a radical reorganization of institutions with innovated universal action of competent factors at all levels of organization of society.

Keywords: COVID - 19, economy, state stability, crisis trends, security, population health, Western Balkans

26.-27. Mart/March 2021.

UVOD

Pandemija COVID – 19 koja je izazvana virusnom infekcijom danas predstavlja savremenu opasnost za čitav svet. Činjenica je da su posledice ovog virusa nedovoljno istražene u svim sferama ljudske egzistencije. U uslovima poslovanja koje donosi velika globalna kriza, funkcionisanje odnosno privredni rast i progres svih država, a posebno malih privreda, ne zavisi samo od izdržljivosti njihovih ekonomija. Izuzetno je bitna njihova struktura, usmerenost ka izvozu, priliv stranih direktnih investicija, kao i opšte stanje svetskog tržišta i globalnih kretanja ekonomije. Sprečavanje, odnosno ublažavanje posledica po ekonomiju usled pandemije podrazumeva osnovni zadatak za ekonomsku politiku Srbije, kao i svake racionalno vođene ekonomske politike. Trenutna kriza, koja traje od 2020. godine, pored onih iz 2008. i 2014. godine, ponovo će usporiti, pa i destabilizovati razvoj malih i srednjih ekonomija. Predviđa se da će proces povlačenja kapitala iz mnogih zemalja u razvoju biti dugoročan i da će se ubrzavati usled nastanka pandemije. Ovakva situacija uticaće negativno na rast i razvoj malih privreda. Makro analitičari mišljenja su da je potencijal malih država poprilično nizak u smislu samostalnog oporavljanja svoje privrede. Stručna, ekspertska i naučna javnost očigledno nije uspjela da blagovremeno sagledava razorne posledice pandemije na planetarnom nivou. To se takođe odnosi i na mnogobrojne međunarodne organizacije.

Potrebno je da se razvijene zemlje i svetska privreda prilagode novonastalim uslovima privređivanja. To predstavlja ozbiljan izazov za svakog analitičara koji će pokušati da objasni određene fenomene nastale usled pandemije kao vrhuncem kriznog perioda. Mnogi istraživači potvrđuju da će se završetkom zdravstvene i opšte krize privrede stvoriti nov svetski, globalni sistem, odnosno poredak sa potpuno novim razvrstavanjem snaga i uloga. Višegodišnja kriza globalne ekonomije potražuje zahteve za odlučujuće reformske poteze u funkcionisanju i konstrukciji MMF-a, Svetske banke i drugih globalnih i regionalnih finansijskih institucija. Ovakvo stanje dovodi do zaključka da su dosadašnje mere i rezultati njihove politike neodgovarajući i da je njihova funkcija predmet kritičke opservacije u kreiranju efikasnog funkcionisanja finansijskih tržišta. Kriza je dovela do potrebe za reorganizacijom međunarodnih finansijskih institucija i novu svetsku finansijsku arhitekturu, trgovinsku i opštu ekonomsku strukturu. Takođe, i ostale države u narastajućim privredama svakodnevno izražavaju veliko nezadovoljstvo trenutnim globalnim finansijskim ustrojstvom. Uloga svetskih institucija u sferi poslovanja dobiće novu dimenziju, odnosno dosadašnji svetski finansijski i globalni ekonomski poredak doživeće potpunu transformaciju. U prethodnoj, 2020. godini čitav svet iznenada je postao krizno područje, usled čega se pojavila potreba za prilagođavanjem novonastaloj situaciji. To je izazvala pojava virusa COVID-19 i neophodnost okretanja elektronskom poslovanju usled potpuno izmenjenog načina života i funkcionisanja koje je do tada čitav svet poznao.

26.-27. Mart/March 2021.

1. Uticaj globalne krize na ekonomiju Srbije

Svaka krizna situacija koja se dešava na globalnom nivou ostavlja trajne ekonomske i društvene neželjene posledice po sve zemlje, a naročito na nerazvijene i zemlje u razvoju. Međutim, potrebno je da upravo one što ranije donose odgovarajuće mere koje će doprineti stabilizaciji ekonomske politike. Odlučnost, pravovremenost i obuhvatnost seta mera predstavlja najbitniju stavku pri donošenju i sprovođenju drastičnih mera. Mnoge zemlje, odnosno vlade, u cilju ublažavanja urgentnih problema, na strani ponude i tražnje, a posebno radi spasavanja radnih mesta i realnog sektora privrede, pripremile su i na vreme donele, manje ili više, odgovarajuće pakete mera. Ključni izlaz pronađen je u pojačanom obimu primarne emisije novca, po osnovu različitih kanala, kao i u fiskalnoj politici – odlaganje različitih vrsta svih poreskih obaveza. Takođe je sprovedeno direktno pružanje pomoći vitalnim sektorima i socijalno ugroženom sloju stanovništva. Odgovarajući način za rešavanje novonastale alarmatne situacije pronađen je u tome da se iz rezervi i budžeta, odnosno po osnovu spoljnog i unutrašnjeg zaduživanja (npr. kupovinom obveznica većih domaćih preduzeća) i drugim vidovima doštampavanja novca (npr. novac iz „helikoptera“) obezbede ne samo postojeća radna mesta i realni sektor, već i široki slojevi stanovništva.

Naime, u Srbiji veliki broj eksperata, postavljaju pitanje koliko su takve mere održive na duži rok. Upozorava se na mogućnost pojave visoke inflacije i stagflacije te da će u tom slučaju donete mere monetarne i fiskalne politike imati mali uticaj na podsticanje razvoja.

Međutim, određena grupa eksperata smatra da je nerazumljiva namera za olakšavanjem procedura za emitovanje korporativnih obveznica. Muljevito finansijsko tržište, srpske firme čije bi obveznice trebale imati podinvesticioni rejting, dalje upućuju na verovatnoću da će ove vrednosne hartije biti tek novi kanal za akumuliranje javnog novca u državne firme, odnosno javna preduzeća. U tom slučaju država bi kupovala kompanijske obveznice određenih firmi, kao jedan vid dokapitalizacije, koje pretenduju da uvećaju proizvodnju (kao što su npr. EPS, Telekom, Air Srbija). Pretpostavlja se da država neće otkupljivati obveznice kompanija sredstvima iz budžeta, već da će to raditi Centralna banka, po ugledu na Evropsku centralnu banku u Frankfurtu, odnosno američki FED (Federal Reserve System).

U procesu koji predstavlja kvantitativne olakšice reguliše se količina novca u opticaju tako što se otkupljuju državne i korporativne obveznice. Ovakav ciklus ubraja se u domen vođenja odgovarajuće monetarne politike. Na primer, infrastrukturna preduzeća koja se bave emitovanjem korporativnih obveznica, što predstavlja jedan od načina finansiranja, mogu upotrebljavati više modela. Jedan od procesa mogao bi biti taj da banke kupuju te obveznice, a zatim da centralna banka otkupljuje obveznice od banaka. Ovakav postupak mogao bi biti način na koji bi Narodna banka Srbije ubacivala primarnu emisiju novca u finansijski sistem preko poslovnih banaka. Međutim, kako bi ova tehnika bila uspešna potrebno je „duboko finansijsko tržište“ prethodno emitovanih obveznica. Proces kvantitativnih olakšica ima za cilj da pored „ubacivanja novca“ poboljša uticaj centralne banke na smanjivanje kamatnih stopa za srednje i dugoročne obveznice koje u sebi nose uvećan i dugoročan stepen rizika.

26.-27. Mart/March 2021.

Nekonvencionalne mere preduzimaju se u situacijama kada se likvidnost dovodi u pitanje, tj. kada se referentna kamatna stopa bliži nuli, a bez ekonomske aktivnosti. Postoji mogućnost primene kvantitativnih olakšica, ali i da centralna banka preuzima ovlašćenja tekuće fiskalne politike. Na taj način centralna banka ne implementira sav novac poslovnim bankama, već i preduzećima i građanima („helikopterski novac“) tako što ga prosto deli umesto da se adekvatna raspodela sprovodi iz budžetskih sredstava, odnosno rezervi. Određeni eksperti mišljenja su da se i pored svih bojazni do kojih dovodi na ovakav način vođena monetarna politika, uz razumnu upotrebu sopstvenog novca, poprilično može ohrabriti ekonomiju da prebrodi kriznu fazu.

Međutim, ovaj proces može prouzrokovati dva problema:⁷¹

1. monetarna ekspanzija (povećana ponuda dinara) mogla bi da se odrazi na devizni kurs (iznenadne fluktuacije);
2. bezrazložno bi bilo da država, u značajnoj meri otkupljuje obveznice državnih preduzeća, jer bi se to izjednačilo sa njihovim kreditiranjem;

Neophodno je uzeti u obzir da kompanija kod obveznica određuje kako i na koji način će dug biti strukturisan i koliki će biti iznos kamate. Drugačiji postupak je kod kredita u čijem slučaju dug određuje banka. U slučaju kad se sprovodi visok pad kamatnih stopa i niskih provizija koje mogu biti naplaćene, preduzećima ne ide u prilog emitovanje obveznica.⁷² Pogotovo kada se uzme u obzir da je finansijsko tržište u Srbiji bankocentrično koje drži više od 90 odsto finansijske aktive, a to može da predstavlja enorman rizik za malu državu. U 2020. godini na finansijskom tržištu uglavnom su se nalazile državne obveznice, uz obveznice jedne poslovne banke i dve tzv. opštinske obveznice. Krediti banaka za prevazilaženje problema likvidnosti (poznatiji kao garantna šema) povoljni su za mala i srednja preduzeća i označavaju prilično razuman odgovor na krizu sa kojom se čitav svet suočio, pa i Srbija, koja je to prihvatila. Tokom 2020. godine, celokupnom paketu pomoći koji je iznosio preko 5 milijardi dolara, banke su učestvovala sa oko dve milijarde evra kroz moratorijum, i sa još dve milijarde kroz kreditne linije. Pored toga, važno je napomenuti da je u Srbiji bankarski sistem visoko kapitalizovan i da ima u vlasništvu resurse koji su namenjeni kreditiranju privrednih subjekata u svrhu prevazilaženja globalne ekonomske krize. Održivost finansijskog sistema, uz povoljan trend finansijskih indikatora, omogućava mogućnost uspešne emisije obveznica. Pravilno odmerena i usmerena primarna emisija je, posmatrano na duži vremenski period, manje riskantan korak nego što bi predstavljali inostrani krediti i finansijski aranžmani. Svetska pandemija doprinela je da se poslovanje obavlja kod kuće (rad na daljinu), što predstavlja trend koji će trajati godinama. Mnoge kompanije smatraju da će njihovi zaposleni raditi kod kuće nekoliko dana u nedelji i nakon završetka ove neočekivane krize. Određenim delatnostima ovaj

⁷¹ Đelić, T. A., Ekonomski i društveni potencijal turizma u inovacionom međunarodnom ambijentu, Nauka i Tehnologija, broj 14, godina 8, Travnik: Internacionalni Univerzitet Travnik, 2020, str. 172.

⁷² Nikolić, G., Ekonomska determinisanost spoljne politike Srbije: ključna važnost evropskih integracija za domaću privredu, Međunarodni problemi, Br. 1/2018, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2018, str. 21.

26.-27. Mart/March 2021.

vid funkcionisanja nije ostavio negativne posledice po poslovanje, dok je uslužna delatnost pretrpela enormne finansijske gubitke.

2. Mere fiskalne politike u kriznom periodu

Ekonomski eksperti imaju različita mišljenja koja se tiču mera ekonomske politike u pogledu sprovođenja istih u Srbiji u vremenu krize izazvane pandemijom (npr. najviše rasprava izazvalo je pružanje pomoći svim građanima, na početku pandemije, u iznosu od 100 evra). Međutim, vrlo je važno da u ovim uslovima nije došlo do slabljenja nacionalne valute, naprotiv kurs dinara ostao je stabilan. Znalci iz ekonomske oblasti smatraju da su mere Vlade Srbije, u borbi protiv krize izazvane svetskom pandemijom dale jako pozitivne rezultate, pre svega na planu zapošljavanja, odnosno sprečavanja da se poveća broj nezaposlenih. Od izuzetne važnosti bila je isplata tri minimalne plate, kao i ostale mere koje su od značaja za poslovanje, povoljni krediti za obrtna sredstva i mogućnost da privredni subjekti odlože plaćanja poreza i doprinosa. Poznato je da strani investitori imaju relativno visok stepen poverenja u povoljno okruženje u Srbiji, stabilnije nego u zemljama regiona. Srbija ostvaruje porast broja zaposlenih dolaskom novih investitora, čak i u kriznom periodu. To dovodi do direktnog i posrednog generisanja nove tražnje, odnosno potrošnje, a to sa svoje strane povećava privredne karakteristike.⁷³ Posmatrano iz ovog aspekta stabilan kurs dinara vrlo je bitan za realnu ekonomsku kalkulaciju. Pored navedenog, izuzeno je značajno za prikaz troškova na duži period i za verifikaciju isplativosti investicionih poduhvata. Kurs predstavlja jedinstven indikator fleksibilnosti i stabilnosti privrede. Niska inflacija i održivost kursa nagoveštava stranim i domaćim investitorima stanje privrede, odnosno pokazatelj da je poslovni ambijent dovoljno pogodan, kao rezultat odgovarajuće monetarne politike. Nakon toga je NBS u dva talasa omogućila privredi i građanima zamrzavanje sopstvene rate kredita kroz moratorijum, koja je predstavljala još jednu meru u kriznom vremenu. Moratorijum je bio izuzetno značajan za održanje likvidnosti preduzeća i pojedinaca koji su pod uticajem krize izazvanje virusom korona, objavili nagli pad proizvodnje, prometa, poslovno-finansijskih ili ličnih prihoda.

Moratorijum, kao mera, doneta je kako bi se zaustavio pad likvidnosti, jer u slučaju da kompanije i građani ne poseduju likvidna sredstva za ulaganja i izmirenje pristiglih finansijskih obaveza, javljaju se stvarni rizici. To dovodi do usporavanja proizvodnje što otežava dalju mogućnost nabavke neophodnih resursa. Takva situacija dovodi do ugrožavanja kontinuiteta u procesu proizvodnje i pružanja usluga.⁷⁴ U narednom periodu postoji verovatnoća da će vlada preduzeti nove, dodatne mere, posebno na planu stimulisanja preduzetništva, jer je to oblast koja poseduje enormni potencijal za otvaranje novih radnih mesta, za pospešivanje proizvodnje i dostizanje rasta ekonomije. Nakon toga, investitorima je potrebno osigurati podsticaje u

⁷³ Nešković, S., Risk Management, Media and Public Opinion During COVID – 19 Pandemic, Tematski zbornik radova: „Društvo i COVID – 19, Međunarodna naučna konferencija, Beograd, 2020, p. 18.

⁷⁴ Procenjuje se da je tokom 2020. godine više od 80 odsto privrede i stanovništva prihvatilo opciju da zamrznu svoje obaveze u određenom periodu.

26.-27. Mart/March 2021.

smislu umanjenja poreza na dobit i korišćenja povoljnijih kredita banaka, posebno onima koji su izvozno orijentisani. Kako bi domaći investitori i preduzetnici bili podstaknuti, bitno je da država osigura dodatne pogodnosti putem subvencija i pospešivanja rasta i razvoja, pre svega za nedovoljno razvijena područja, koja često predstavljaju uska grla za ubrzan privredni rast i napredak Srbije. Međutim, često se zanemaruje problem javnog duga, uz učestala nerealna predviđanja njegovog kretanja u budućem periodu. Srbija pretenduje tome da javni dug ne prelazi više od 60 odsto BDP-a, što je pokazatelj Mastrihta (u periodu 2012-2014. godine dostigao je i do 79 odsto). Neophodno je imati u vidu da javni dug može biti visok i u apsolutnom iznosu i u odnosu na visinu BDP-a. Fiskalnom i budžetskom politikom može se usporiti rast javnog duga u apsolutnom iznosu. U odnosu na BDP može padati automatski srazmerno rastu BDP sa kojim se upoređuje. Dakle, rast javnog duga ne mora uvek biti negativna pojava. Može se desiti da je to posledica povećanja budžetskog deficita koji je posledica produktivne i razvojne ekonomske politike. Javn dug u Srbiji godinama se uvećavao, između ostalog i zbog ustupanja dugova nereformisanih državnih preduzeća i bankrotiranih velikih sistema (RTB „Bor“, „Petrohemija“, Rudnik „Resavica“, i dr.).

Međutim, zbog otklanjanja ekonomskih posledica korone, predviđa se uvećanje javnog duga, tako da bi iznosio 29 milijardi evra na kraju godine. Zaustavljanje njegovog daljeg rasta neće biti moguće bez ozbiljnijih razvojnih i socijalnih posledica. Kamatni trošak javnog duga Republike Srbije dvostruko je viši od evropskog proseka, čak i pored dobrih rezultata u otplaćivanju velikih dugova i restruktuiranju javnog duga u interesu kamatno povoljnijih dugova tokom poslednjih godina. Smatra se da će sa uvećanjem duga, trošak iz budžeta po osnovu kamata, ponovo u velikoj meri preći cifru od milijardu evra godišnje. Zbog toga će javne investicije u narednom periodu biti najveći prioritet, na nivou od bar pet odsto BDP-a, pre svega one koje neposredno utiču na ekonomsko aktiviranje demografski i privredno manje razvijenih delova Srbije. Međutim, to uključuje i velika, dodatna sredstva iz budžeta. Naime, rasta BDP-a ne može biti na zadovoljavajućem nivou, niti se može ostvariti kvalitetan razvoj, promene ekonomskog i političkog sistema, kao i kreiranje povoljnog poslovnog ambijenta bez tih investicija.

Racionalan rast BDP-a u narednim godinama, od minimum 4 odsto (što je gornja granica u kriznim vremenima) neće biti dovoljan za redukciju budžetskog deficita na dva odsto BDP-a. Takva situacija možda bi se i mogla postići ukoliko bi se primetno uvećao uvoz (koji se otima kontroli) i tako se povećao prihod od PDV-a i akciza. Negativna strana može biti zaoštavanje problema deficita tekućeg računa platnog bilansa, sa posledicama ne manjim od visokog budžetskog deficita i daljeg uvećanja javnog duga (sa enormnim minusom u javnim finansijama). Svetska banka u okviru Programa za upravljanje državnim dugom i rizikom, pokrenula je novi savetodavni projekat koja ima za cilj pružanje podrške Srbiji u daljem jačanju otpornosti na fiskalne rizike i smanjenju osetljivosti na fiskalne i ekonomske izazove. Potrebno je rapidno smanjenje deficita u narednoj godini kako bi se zaustavio potencijalno izuzetno kritičan dalji rast javnog duga i počeo da se redukuje u narednom periodu. Neophodno je planirati deficit od oko 2 odsto BDP-a jer bi se u tom slučaju vratila narušena fiskalna

26.-27. Mart/March 2021.

stabilnost. Međutim, dostizanje deficita od oko 2 odsto, neće biti nimalo lako jer se u bliskoj budućnosti ulazi sa strukturnim slabostima javnih finansija i povećanim obavezama budžeta (visok rast javnog duga podiže kamate).

Najefikasnije rešenje za fiskalnu stabilnost jeste čvrsta kontrola plata u javnom sektoru. Može se zaključiti da izvor za smanjenje deficita u sledećoj godini ne bi trebalo da bude povećanje poreza jer bi to imalo negativan uticaj na rast privrede. Na potrošačkoj strani budžeta, takođe, ne postoji mnogo raspoloživih mera koje bi mogle uravnotežiti javne finansije. Ukoliko se izuzmu penzije, čije je povećanje u ovoj godini već definisano, kao i javno ulaganje u infrastrukturu koje iz ekonomskih razloga ne bi trebalo nikako da se smanjuju, plate zaposlenih u javnom sektoru, kao najvažnije sidro fiskalne politike, jedino su što mora biti pod čvrstom kontrolom.⁷⁵ U situaciji dužeg trajanja pandemije, koja bi zahvatila ovu i narednu godinu, predlog pomoći privrednim subjektima i stanovništvu mogao bi obuhvatati naredne mere u stabilizacionom programu koje bi ublažile posledice krize:⁷⁶

- obustavljanje otpuštanja radnika za sve poslodavce kojima je država pokrila 60 odsto minimalne zarade (produžetak mere);
- prihvatanje zahteva Unije poslodavaca i Privredne komore Srbije da se PDV u sektoru hotelijerstva i ugostiteljstva smanji na 10 odsto;
- odlaganje plaćanja poreza i doprinosa na zarade ili da se one u sektoru malih i srednjih preduzeća delimično otpišu;
- obustavljanje uvođenja novih taksa i troškova na državnom i lokalnom nivou;
- produžavanje garantne šeme za podršku likvidnosti i investiciona ulaganja za mala i srednja preduzeća;
- nadoknađivanje do punog iznosa zarade zaposlenog, a koja iznosi najviše do 50 odsto zarade u situaciji da, zbog smanjenog obima posla, poslodavac nema potrebu za angažovanjem zaposlenog na puno radno vreme;

Unija poslodavaca predlaže (zbog visokih sredstava koji su potrošeni za pomoć u prethodnoj godini) da se za budući period napravi odabir. Na taj način pomogli bi onom delu privrede Srbije koji je pretrpeo najviše posledica krize izazvane pandemijom i gde postoji bojazan da bi veliki broj firmi prestao da posluje ili otpusti veći broj radnika. Neophodno je da se pronađe balans između zdravlja ljudi i tendencije da privreda nastavi da bude aktivna (preraspodela želja i mogućnosti). Dakle, pomoć privredi doveo bi do smanjenja određenih rashoda odnosno investicija. Stručnjaci u ekonomskoj sferi mišljenja su da bi u narednom periodu bilo moguće izdvajanje sredstava kao jednokratne pomoći određenim sektorima privrede (turizam i ugostiteljstvo), što ne bi moglo biti krajnje sistemsko i dugoročno rešenje.

⁷⁵ Živković, D., Ercegović, M., Način funkcionisanja malih i srednjih preduzeća u hotelijerstvu i eko-turizmu, ECOLOGICA, Beograd, 2020, str. 75.

⁷⁶ Živković, D., Petrović, P., Ercegović, M., Uticaj pandemije na ekonomski razvoj – tercijalne delatnosti, ECOLOGICA, Beograd, 2020, str. 45.

26.-27. Mart/March 2021.

Uticaj pandemije posljednjih godinu dana bespogovorno je potraživao sveobuhvatni pristup u obuzdavanju te enormne pošasti. Ukoliko globalna kriza na ovakav način izazvana bude trajala duži vremenski period, dosadašnji pozitivan model osnovnih ekonomskih pokazatelja može biti usporen ili čak negativan, a to su: rast BDP-a, suficit budžeta, visoke investicije, niži javni dug i stabilnost domaće valute. Privredna kretanja, u trećoj deceniji dvadeset prvog veka, izuzetno je teško praviti, čak i pored svih analitičkih aparata koje se mogu upotrebiti u istraživanjima. Smatra se da su glavni uzrok promena na tom planu upravo neizvesnost oko pandemije i posledica koje će ostaviti. Postoji mišljenje da će Srbija, zbog koncepcije privrede, imati nešto niži privredni pad, koji će biti moguće nadoknaditi u narednim godinama.⁷⁷

Pojava pandemije je početkom prethodne godine, 2020. godine, ostavila izuzetno destruktivne socijalne i ekonomske posledice. Naime, čak i pre pojave pandemije mogla se naslutiti globalna kriza. Postojalo je nekoliko razloga za takva predviđanja:⁷⁸

1. izražena devijacija ekonomskog modela razvijenih zapadnih zemalja;
2. drastično uvećanje budžetskih ograničenja odnosno štednja;
3. stagnacija primanja velikog broja zaposlenih, povećanje otpuštanja;
4. naglo produbljavanje jaza između bogatih i siromašnih;
5. valutna i spoljnotrgovinska zatezanja;
6. energetska kriza – transport i cene energenata (nafte i gasa);
7. manjak prostora za novo zaduživanje razvijenih, a posebno manje razvijenih zemalja, sa visokim spoljnim dugom, i to u uslovima kada u tim zemljama nema više uslova za redukciju kamatnih stopa i kada će kurs jakih valuta konstantno rasti;

Globalizacija ima veliki uticaj na različite aspekte ekonomskih performansi domaćih i međunarodnih preduzeća, kao i drugih poslovnih subjekata. U najvećem broju istraživanja smatra se da su ključne karakteristike uspešnih preduzetnika sledeće: inovativnost, izražena želja za uspehom, podizanje nivoa samopouzdanja, samokontrola, samostalnost, prihvatanje rizika i tolerancija na neizvesnost.⁷⁹ U budućem periodu, problematika likvidnosti, sa stanovišta funkcionisanja malih i srednjih preduzeća, postaće prioritet. Zbog toga garantna šema koju vešto nude banke, predstavlja izuzetno povoljno rešenje, jer postoji i grejs period (sa niskom kamatnom stopom), a koji je od velike važnosti za preduzeća u situacijama kad imaju manjak prihoda, odnosno malu likvidnost.⁸⁰

Najveći, odnosno rapidni pad svog BDP-a, na globalnom nivou, osetiće zemlje koje su oslonjene na turizam, kao i one koje su veliki izvoznici (sirovina i/ili industrijskih proizvoda). Kriza će u većoj meri uticati na investicije, nego na izvoz i zaposlenost, kada će više varirati profit nego poslovni prihod. U tom slučaju, finansijski sektor biće manje zahvaćen nego realni

⁷⁷ Petrović, P., Srbija u novom društveno-ekonomskom sistemu, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2019, str. 78.

⁷⁸ Živković, D., Petrović, P., Ercegović, M., Uticaj pandemije na ekonomski razvoj – tercijalne delatnosti, ECOLOGICA, Beograd, 2020, str. 48.

⁷⁹ Petrović, P., Pavlović, Đ., Preduzetništvo traži kredite, Zbornik: Ekobiz, Bijeljina, BiH, 2018, str. 23.

⁸⁰ Đelić, T, A., Ekonomski trendovi i održivi razvoj u procesima globalizacije, Naučna monografija, Beograd: CESNA B, 2018, str. 11.

26.-27. Mart/March 2021.

sektor. Rezultati ankete sprovedene od Saveta stranih investitora (među trećinom svojih članova, u junu 2020. godine) prikazuju da se uklapaju u tekuće kretanje BDP-a, što je praćeno za vreme trajanja pandemije, tokom 2020. godine. Mere vlade su u najvećoj meri, za vreme trajanja pandemije i tokom borbe protiv recesije, bile pre svega fiskalne i monetarne prirode. Ukoliko se ne uzimaju u obzir pozitivni aspekti ovih mera, smatra se da je većina raspoloživosti fiskalnog prostora već iskorišćeno. Rezultat je bio zadovoljavajući, što je vidljivo na malom padu BDP-a, ali je imao i značajne fiskalne troškove.

Obzirom da je ekonomija u recesiji, a spoljni dug u naglom porastom, prostor za naredne podsticajne mere jeste ograničen. Zbog toga su neophodne dalje institucionalne promene kako bi se ekonomija vratila održivom rastu i obezbedila radna mesta. U tom smislu unapređenje poslovnog ambijenta predstavlja veliku potrebu. Potrebno je preduzeti dalje mere na polju zaštite podataka o ličnosti, trgovine, centralne evidencije stranih vlasnika, hipoteke i javnih nabavki. Drugi okvir prioriteta podrazumeva iznajmljivanje radne snage, energetski sektor, sanitarnu inspekciju, dualno obrazovanje, sudske postupke, javno-privatno partnerstvo, restituciju, propise o PDV i centralnu evidenciju privremeno ograničenih prava, problematične kredite i vezu osiguranja i drugih zakona. U okviru izdvojenih šest oblasti, nekretnine i dalje zahtevaju brze promene. Sektor osiguranja, s druge strane ima najmanje prioritete, međutim poreski sektor ima prioritete promena ispod opšteg proseka. U poreskoj politici najveći problemi ne nalaze se u propisima i institucijama, već u fiskalnoj politici, koja se dosledno ne primenjuje.

Prema brojnim analitičarima energetski sektor jedan od pet najbitnijih stubova i prioriteta privrednog razvoja zahteva brze promene. Predlaže se da regulacija cena električne energije bude napuštena (uz zaštitu osetljivih kupaca), što bi omogućilo nova ulaganja u modernizaciju i revitalizaciju proizvodnje uglja i električne energije.⁸¹

Aktuelna kriza izazvana pandemijom ostaviće ozbiljne i teške posledice u svim državama, a posebno na države u razvoju i nedovoljno jake i otporne ekonomije. Posebno će biti pogođene one ekonomije u kojima turizam i usluge čine bitnu privrednu strukturu sa velikim učešćem u stvaranju društvenog proizvoda i zapošljavanja stanovništva.

⁸¹ Biočanin, R., Badić, M., Milenković, M., Stevančević, D., Korporativno-društvena odgovornost u post – covid ekonomiji i poslovanju, Tematski zbornik radova: „Društvo i COVID – 19“, Međunarodna naučna konferencija, Beograd, 2020, str. 71.

26.-27. Mart/March 2021.

Zaključak

Kriza sa kojom se suočio ceo svet trajno je promenila pojedina tržišta, ulogu države i državnih institucija. Očigledna je međuzavisnost privrede, stanovništva i njegovog zdravstvenog stanja sa ukupnom bezbedonosnom politikom. Rizik isplativosti postoji i kod poslovnih modela koji su do sada bili, u svakom pogledu, otporni. Istorijsko iskustvo upućuje na zaključak da javni sektor mora biti aktivan učesnik u rešavanju ove problematike, koji će proaktivno davati potrebne podsticaje i koordinaciju između poverilaca i dužnika. Region Zapadnog Balkana mora zajednički obezbediti resurse, smernice i koordinaciju potrebnu za sprovođenje gigantskog prestrukturiranja privrednih društava koja će po okončanju pandemije biti neminovna. U suprotnom će izgledi za oporavak privrede biti izuzetno niski. U tom slučaju privreda bi ušla u period dugotrajne krize, uz ekonomski krah mnogih kompanija, pa i onih održivih, sa zdravim poslovnim modelima, dok bi ekonomski oporavak bio trajno obustavljen. Društveno-odgovorna privreda pridobija javno mnjenje i na taj način dobija se politička i ekonomska stabilnost, a kompanije odnosno preduzeća u takvoj, povoljnoj, situaciji svoje poslovne strategije, odlučivanja i aktivnosti usmeravaju prema unapređenju ekonomskog, društvenog i prirodnog okruženja u kome posluje.

Globalne krize, bile one finansijske, opšte ekonomske ili zdravstvene, upućuju i na nove konceptne elemente globalizacije. Bez razvijene bezbedonosne kulture u domenu javnog zdravlja, i bez pouke izvedene iz ranijih pandemija i epidemija, različite države primenjivale su različite mere. I dok su određene države bile pretrpele veće gubitke od drugih bez obzira na preduzete aktivnosti, ono što je zajedničko za gotovo sve države je da ekonomija trpi najveći udarac. Stoga su, gotovo sve zemlje donosile programe mera koje su se odnosile na ekonomske aktivnosti u novim, vrlo teškim, uslovima poslovanja.

Analize pokazuju da je privreda Srbije relativno zadovoljavajuće podnela pritisak na regularno poslovanje tokom 2020. godine. Pandemija je ostavila manje posledice na našu privredu u odnosu na privrede drugih evropskih zemalja. Privreda Srbije za razliku od ostalih zemalja regiona, imala je i umereniji rast zaduženosti u 2020. godini. Učešće korporativnog duga u BDP-u krajem prošle godine neznatno se uvećao, u poređenju sa prethodnom godinom. Prema podacima NBS, dug privrede i dalje je skoro četvrtinu niži u odnosu na rekordnu zaduženost 2012. godine u iznosu od 33,5 odsto. On obuhvata ukupna potraživanja domaćeg bankarskog sektora prema javnim preduzećima i privrednim društvima (u koje se računaju i korporativne obveznice kao novi vid finansiranja privrede koji je otpočeo u septembru 2020. godine). Na nivo dugova ne utiču u posebnoj meri ni prekogranična zaduženja preduzeća. Raspoloživi podaci prikazuju da je Srbija i tokom teške 2020. godine očuvala visoku efikasnost funkcionisanja finansijskog tržišta, kreditnu aktivnost i podršku privredi. Bankarski sektor adekvatno je kapitalizovan i otporan na rast kreditnog rizika pored i dalje nepovoljnih makroekonomskih kretanja koja su posledica pandemije.

26.-27. Mart/March 2021.

Literatura

1. Đelić, T, A., Ekonomski trendovi i održivi razvoj u procesima globalizacije, Naučna monografija, Beograd: CESNA B, 2018.
2. Đelić, T. A., Ekonomski i društveni potencijal turizma u inovacionom međunarodnom ambijentu, Nauka i Tehnologija, broj 14, godina 8, Travnik: Internacionalni Univerzitet Travnik, 2020.
3. Petrović, P., Pavlović, Đ., Preduzetništvo traži kredite, Zbornik: Ekobiz, Bijeljina, BiH, jun, 2018.
4. Petrović, P., Srbija u novom društveno-ekonomskom sistemu, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2019.
5. Živković, D., Ercegović, M., Način funkcionisanja malih i srednjih preduzeća u hotelijerstvu i eko-turizmu, ECOLOGICA, Beograd, 2020.
6. Živković, D., Petrović, P., Ercegović, M., Uticaj pandemije na ekonomski razvoj – tercijalne delatnosti, ECOLOGICA, Beograd, 2020.
7. Biočanin, R., Badić, M., Milenković, M., Stevančević, D., Korporativno-društvena odgovornost u post – covid ekonomiji i poslovanju, Tematski zbornik radova: „Društvo i COVID – 19“, Međunarodna naučna konferencija, Beograd, 2020.
8. Freund Caroline and Emanuel Omelas, 2011, Regional Trade Agreements, Policy Research Working Paper 5314, World Bank, 2011.
9. Nešković, S., Risk Management, Media and Public Opinion During COVID – 19 Pandemic, Tematski zbornik radova: „Društvo i COVID – 19, Međunarodna naučna konferencija, Beograd, 2020.
10. Nikolić, G., Ekonomska determinisanost spoljne politike Srbije: krucijalna važnost evropskih integracija za domaću privredu, Međunarodni problemi, Br. 1/2018, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2018.